

УДК 378.4:004

Юрій Дорошенко, доктор технічних наук, професор

Інституту педагогіки НАПН України,
м. Київ

КОМПЕТЕНТНІСТЬ ТА ПРОФІЛЬНЕ НАВЧАННЯ ЗА ЗАХАРЕНКОМ

У статті за результатами аналізу публікацій і практичної діяльності О.А. Захаренка продемонстровано співзвучність освітніх ідей і педагогічної інноватики народного академіка сучасним освітньо-модернізаційним процесам, зокрема, впровадженню у педагогічну практику компетентнісного підходу та профільного навчання. Разом з цим показано авторське розуміння сутності компетентності та профільності навчання, зокрема, у галузі інформатики та ІКТ, у контексті забезпечення якості освіти та успішної соціалізації молодшої людини.

Ключові слова: творча спадщина Захаренка, компетентність, компетентнісний підхід, профільне навчання, особистість.

Літ. 15.

Актуальність дослідження. Суспільство і освіта є невіддільними і взаємозалежними. Адаже будь-які глобальні зміни у суспільстві адекватно відбиваються на стані освіти. І навпаки, майбутнє суспільства сповна визначається і залежить від якості та ефективності сучасної освіти.

Інтегрування України до європейського освітнього простору призвело до здійснення низки взаємопов'язаних інноваційних змін у функціях, організації і спрямованості навчального процесу у всіх ланках освіти: загальній середній, професійно-технічній, вищій, післядипломній. І одна із ключових освітніх інновацій – впровадження компетентнісного підходу. До усіх складових системи освіти: дидактичних принципів, педагогічних умов, мети (цілей і завдань), змісту, форм, методів, засобів, оцінювання.

В умовах сучасного соціуму успішність життєдіяльності людини повною мірою залежить від рівня її компетентності. Тому компетентнісний підхід став домінуючим щодо оцінки якості, ефективності і результативності будь-якого освітнього процесу. Не маючи змістового аналога в українській мові, застосування терміну “компетентність” у педагогічній науці і освітній практиці зумовило проведення багатьох досліджень, спрямованих на з'ясування сутності цього поняття. Проте, донині слід констатувати відсутність повноти й однозначності у результатах цих досліджень, що тільки підтверджує актуальність подальшого вивчення зазначеного питання.

З компетентнісним підходом досить тісно пов'язано профільне навчання, оскільки обидва вони спрямовані на підготовку і забезпечення молодій людині успішної життєдіяльності. Не випадково розробка та впровадження цих двох

освітніх аспектів у загальноосвітню школу збігаються у часі.

До наведеного вище слід додати таке. Одним із завдань педагогічної науки є за результатами вивчення й аналізу минулого, зіставлення його здобутків з потребами сьогодення, обґрунтовано і впевнено проводити зміни, які назріли, які дозволять краще підготувати учнівську молодь до дорослого життя. А оскільки аналіз педагогічної діяльності О.А. Захаренка свідчить про різнопланове й багатоаспектне її тяжіння до компетентнісного підходу й профільного навчання, то вивчення педагогічної спадщини й впровадження найкращих ідей, знахідок і здобутків “народного академіка” у сучасну освітню практику є актуальним і суспільно значущим.

Аналіз останніх досліджень. Спадщина О.А. Захаренка досить велика, різноманітна, різнопланова. Багато науковців і громадських діячів зверталися до вивчення й аналізу здобутків народного академіка. Зокрема, В.А. Гресь зазначав, що спираючись на досвід великих попередників, Олександр Антонович побудував власну систему освітньої діяльності вчительського колективу, батьків, громадськості села, спрямувавши її на те, щоб надійно утвердити в школі культ батьківщини, родини, культ громадянської відповідальності, культ праці [1; 9].

А.І. Кузьмінський дуже влучно відмітив, що талант Захаренка як педагога полягає в тому, що він “піднявся над своєю епохою, випередивши її своїми філософсько-педагогічними поглядами і практичним утіленням їх у життя на цілий порядок” [1, 151].

Загалом, вивченням і науково-практичним аналізом творчої спадщини О.А. Захаренка займалися багато провідних учених України і зарубіжжя, зокрема, В.Г. Кремень, І.А. Зязюн,

Н.Г. Ничкало, І.Д. Бех, О.В. Сухомлинська, Н.М. Бібік, Ю.І. Мальований, Л.І. Прокопенко, О.М. Семенов. Найповніше їхні думки зібрано у книжці [1] та в дисертації Н.В. Орлової [15].

Дослідженню різних аспектів компетентнісного підходу в освіті присвячено десятки праць, зокрема, [2 – 9, 11 – 12].

Згідно з визначенням International Board of Standards for Training, Performance and Instruction (IBSTPI) поняття компетентності визначається як спроможність кваліфіковано здійснювати діяльність, виконувати завдання або певну роботу. Міжнародна комісія Ради Європи розглядає поняття компетентності як загальні, або ключові вміння, базові вміння, фундаментальні шляхи навчання, ключові кваліфікації, кроснавчальні вміння або навички, ключові уявлення, опори, або опорні знання. Компетентності, на думку експертів РЄ, передбачають: 1) спроможність особистості сприймати та відповідати на індивідуальні та соціальні потреби; 2) комплекс ставлень, цінностей, знань і навичок.

Найбільш точно й повно поняття компетентності розкрито В.І. Луговим у статті [9]. Хоча й ця стаття не дає відповіді на всі питання.

Визначальною ознакою розвитку загальної середньої освіти в Україні впродовж останнього десятиліття є реалізація заходів, спрямованих на перехід до старшої профільної школи з орієнтацією на її широку диференціацію, варіативність, багатопрофільність, формування у випускника школи наукового світогляду в результаті інтеграції загальної, допрофільної, профільної і допрофесійної освіти та професійної орієнтації. Зазначене призначається для створення сприятливих умов щодо врахування індивідуальних особливостей, інтересів і потреб учнів, щодо формування у старших школярів свідомої орієнтації на той чи інший вид майбутньої професійної діяльності та відповідального ставлення до власного вибору певної професії. Профільна школа найповніше дозволяє реалізувати принцип особистісно зорієнтованого навчання та значно розширює можливості учня щодо створення власної освітньої траєкторії [14].

Загальна середня освіта України вже другий рік поспіль функціонує в умовах профільності навчання. Проте, проблемних питань не зменшується, а тільки збільшується. І всі вони потребують обґрунтованої відповіді з боку педагогічної науки та підтвердження педагогічною практикою.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета (ідея) дослідження полягає у

тому, щоб за результатами аналізу публікацій і практичної діяльності О.А. Захаренка продемонструвати співзвучність освітніх ідей і педагогічної інноватики народного академіка сучасним освітньо-модернізаційним процесам, зокрема, впровадженню у педагогічну практику компетентнісного підходу та профільного навчання. Паралельно із цим – показати авторську позицію щодо розуміння сутності компетентності та профільності навчання, зокрема, у галузі інформатики та ІКТ, у контексті забезпечення якості освіти та успішної соціалізації молоді людини.

Основні результати дослідження. Освіта України нині переживає процес кардинальних змін, зазнає істотної модернізації усіх її складових, що об'єктивно зумовлено політичними, економічними та соціальними чинниками. Усе більшого значення набуває відповідність освіти (і як соціальної інституції і як її уособленого продукту – випускника певного навчального закладу) потребам, запитам та інтересам суспільства, громади – так звана **якість освіти**.

У багатьох філософських, соціологічних і педагогічних дослідженнях якість освіти розглядається як один із ключових елементів системи освіти, який має вирішальне значення для подальшого прогресивного розвитку суспільства. Якість освіти є однією із визначальних характеристик функціонування сфери освіти, задоволення нею соціальних потреб, об'єктивною основою прогнозування її подальшого розвитку й вироблення необхідних управлінських рішень. В умовах модернізації української системи освіти якість стає стрижнем реформ, тим наріжним каменем, який визначає пріоритетність і перспективність поставлених завдань та ефективність їх виконання.

Сутнісне розуміння, змістове тлумачення, критерії оцінки якості освіти досить різноманітні й далекі від однозначності. Загалом, якість будь-якого продукту, включаючи освітній, визначається за трьома ознаками: забезпечення якості відповідно до чинних стандартів; відповідність прийнятим домовленостям; якість, що відповідає вимогам чи інтересам споживача.

Найчастіше визначається, що відповідність освітніх послуг запитам суспільства, громади, є ознакою якості освіти, її своєрідним індикатором, вимірником. Домовимося під *якістю освіти розуміти інтегральну міру задоволення освітою (як соціальної інституції) вимог (запитів, потреб) суспільства щодо освіченості, професійної підготовки та соціальної зрілості особистості як активного учасника*

КОМПЕТЕНТНІСТЬ ТА ПРОФІЛЬНЕ НАВЧАННЯ ЗА ЗАХАРЕНКОМ

суспільного життя в усіх його сферах і проявах.

Підвищення якості освіти є однією з найактуальніших проблем усього світового співтовариства. Розв'язання цієї проблеми пов'язано з модернізацією змісту освіти, оптимізацією способів, форм і технологій організації навчального процесу і найбільшою мірою – з переосмисленням і адекватною зміною ставлення до кінцевої мети і результату освіти. Нині особливо важливим стає не стільки обсяг знань, скільки вміння ними оперувати, здатність до успішної цілеспрямованої діяльності.

І саме на забезпечення належної якості освіти спрямовується впровадження компетентнісного підходу та профільного навчання. Правильність і результативність запровадження компетентнісного підходу потребує з'ясування сутності, значення, структури і змісту базового поняття та прояву і технології вимірювання власне рівня компетентності.

У сучасному соціумі формування знань уже не вважається головним завданням системи освіти. Знання та вміння необхідні для компетентної людини, проте, їх не достатньо для того, щоб бути успішною у сучасному інформаційному суспільстві. Для успішності життєдіяльності сучасній людині потрібна не стільки енциклопедична освіченість, скільки *здатність* використовувати наявні знання та вміння на практиці для успішного розв'язання конкретних ситуативних проблем і задач, що виникають у реальному житті.

Слід зазначити, що в умовах реалізації компетентнісно-орієнтованого підходу традиційна орієнтація освіти на отримання знань, точніше, на творче засвоєння певного обсягу знань, як важлива функція навчального процесу, залишається. При цьому особливої актуальності набуває проблема виділення базових, фундаментальних знань (що пов'язано із зростанням обсягу навчального матеріалу та розчиненням фундаментальних знань у другорядній інформації). Фундаментальність освіти та опрацювання її змісту також зумовлюються переходом людства до нового якісного стану свого суспільного розвитку – *суспільства знань*. А визначальним фактором розбудови суспільства знань стає ЛЮДИНА, ОСОБИСТІСТЬ. Людина, яка займає певну позицію у соціумі, здатна активно діяти на основі отриманих знань, на основі досвіду практичного їх застосування. Формування такої людини, виховання такої особистості – найголовніше завдання освіти. При цьому слід акцентувати

увагу на тому, що сучасне суспільство, з одного боку, потребує глибшого особистісного розвитку людини, а з іншого боку – має створювати усі необхідні передумови для цього.

Цим підтверджується думка багатьох дослідників, що компетентнісний підхід – це один з тих підходів, де в освітній процес вноситься особистісний смисл. Більше того – компетентнісний підхід безпосередньо пов'язаний з ідеєю різнобічної підготовки і виховання індивіда перш за все як особистості, як активного члена колективу і певного соціуму, тобто він є гуманітарним за своєю суттю.

У компетентнісному підході застосовується такий зміст освіти, який не зводиться до знаннево-орієнтованого компоненту, а передбачає активне здобування цілісного інтегративного знаннево-діяльнісного досвіду особистого розв'язання життєвих проблем, виконання ключових функцій, соціальних ролей, реалізації певних здатностей (компетенцій). Все більш широке впровадження компетентнісного підходу свідчить про те, що справжні знання – це індивідуальні знання, що формуються у результаті отриманого досвіду власної діяльності.

Отже, наявний соціальний досвід свідчить, що знаннево-орієнтована система освіти виявилася неефективною у сучасних умовах. Разом з тим, компетентнісний підхід аж ніяк не можна вважати її антиподом, оскільки сутність поняття “знання” залишається донині остаточно невизначеним. Знаннево-орієнтована освіта більшою мірою орієнтується на отримання учнем певного інформаційного рівня. У той час, як компетентнісний підхід спрямовується на формування цілісного особистісного досвіду власної успішної діяльності та ціннісно-сміслової критичної оцінки власних здобутків (рефлексії) у процесі навчання.

Компетентнісно-орієнтований підхід показав себе одним із найактуальніших та найефективніших (що доведено педагогічною практикою) способів побудови нової освітньої парадигми. Він став новим концептуальним орієнтиром модернізації освіти, формування змісту освіти та оцінювання її результатів (як кінцевої якості). Країни, що спрямували свої зусилля на перебудову, модернізацію своєї системи освіти, розглядають компетентність (чи компетентності) як провідний критерій підготовленості сучасного випускника навчального закладу до нестабільних і стереоскопічних умов праці і соціального життя, його здатність до активно-адаптивної безстресової соціалізації, продуктивної життєдіяльності, постійного саморозвитку,

самовдосконалення і самоосвіти – неперервної освіти впродовж життя.

Система компетентностей в освіті має ієрархічну структуру. Прийнято виділяти три основні її рівні.

1. *Ключові компетентності* (міжпредметні та надпредметні компетентності) – здатність людини здійснювати складні поліфункціональні, поліпредметні, культурнодоцільні види діяльності, ефективно розв'язуючи актуальні індивідуальні та соціальні проблеми.

2. *Загальногалузеві компетентності* – компетентності, які формуються в учня, студента впродовж засвоєння змісту освіти з певної галузі знань, сфери професійної діяльності та суспільного досвіду.

3. *Предметні компетентності* – складова загальногалузевих компетентностей, яка стосується конкретного предмета чи певного аспекту діяльності фахівця (наприклад, базова інформаційна компетентність, фахово-інформаційна компетентність, графічно-інформаційна компетентність тощо).

При цьому кожна ключова компетентність обов'язково “проектуються” на загальногалузеві компетентності, які у свою чергу відповідним чином відображаються, “проектуються” у предметні компетентності. Таким чином, компетентності нижчого рівня ієрархії у сукупності забезпечують формування і прояв компетентності вищого рівня суцільності. Разом із тим ключові компетентності не складаються з простого набору відповідних галузевих та предметних компетентностей – вони інтегрують галузеві компетентності у складну структурну компоненту, у своєрідну систему, у якій окремі елементи пов'язані між собою різноманітними зв'язками та відношеннями, а їх системне об'єднання дозволяє отримати нову освітню якість.

Зазначимо, що процес тлумачення сутності поняття “компетентність” ще далекий до свого завершення. Основна причина цього – відсутність в українській (та й і в російській) мові точного, повнофункціонального, повнозмістового аналога. Для оцінювання результативності певного освітнього процесу, в українській педагогіці найчастіше використовувалися терміни “готовність”, “підготовленість”, “здатність”, “кваліфікація”. Усі вони досить мало корелюють із компетентністю, оскільки є статичними, виражають нерозкритий потенціал людини, для прояву, розкриття якого ще потрібні додаткові обставини. Компетентність же виражає динамічні, функціональні якості особистості, пов'язана з результатом діяльності, що є більш затребуваними, практично-корисними, ніж непроявлений потенціал людини.

Підтвердження сказаного знаходимо у характеристиці Болонського процесу, для якого, як і для розвитку всієї світової вищої професійної освіти, властива характерна тенденція руху від поняття “кваліфікація” до поняття “компетентність”. Ця тенденція зумовлюється і виражається тим, що підсилення пізнавальних та інформаційних початків у сучасному виробництві, у сучасному бізнесі вже не задовольняється, не охоплюється традиційним поняттям професійної кваліфікації. На його заміну приходять більш адекватне поняття компетентності як *ознака і критерій успішної (продуктивної, результативної) функціональності конкретного виконавця*.

1. *Академік із Сахнівки/ Під редакцією професора Кузьмінського А.І. – Черкаси: Вид. від. ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2008. – 448 с.*

2. *Байденко В.И. Компетентностный подход к проектированию государственных образовательных стандартов высшего профессионального образования (методологические и методические вопросы). – М., 2005. – 248 с.*

3. *Бібік Н.М., Єрмаков І.Г., Овчарук О.В. Компетентнісна освіта – від теорії до практики. – К.: Плеяда, 2005. – 120 с.*

4. *Дорошенко Ю.О. Імперативи сучасної вищої освіти// Актуальні проблеми реформування і розвитку житлово-комунального господарства України: управління, кадри, інновації, технології: Матеріали Всеукраїнської науково-методичної конференції (м. Київ, 17 – 21 жовтня 2011 року). – К.: ДАЖКГ, 2011. – С. 14 – 21.*

5. *Дорошенко Ю.О., Федорчук О.С. Проблематика формування інформаційних компетенцій майбутнього правознавця у контексті компетентнісної оцінки фахівця// Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету. – Вип. 16. – Ізмаїл: Вид-во ІДГУ, 2004. – С. 24 – 33.*

6. *Зимняя И.А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования// Высшее образование сегодня. – 2003. – № 5. – С. 17 – 23.*

7. *Компетентнісний підхід у сучасній освіті. Світовий досвід та українські перспективи/ Під ред. Овчарук О.В. – К.: К.І.С., 2004. – 112 с.*

8. *Короткий Г.І., Дорошенко Ю.О. Компетентнісний підхід як основа забезпечення якості вищої освіти// Актуальні проблеми реформування житлово-комунального господарства України: управління, кадри, інновації, технології: Матеріали Всеукраїнської науково-методичної конференції*

СОЦІАЛЬНО-ПРОФЕСІЙНА ОРІЄНТАЦІЯ УЧНІВ У РОСІЇ

(м. Київ, 18 – 22 жовтня 2010 року). – К.: ДАЖКГ, 2010. – С. 7 – 19.

9. Луговий В.І. Компетентності та компетенції: поняттєво-термінологічний дискурс// Вища освіта України. – №3 (Додаток 1). – 2009. – Тематичний випуск “Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології”. – К.: Гизис, 2009. – С. 8 – 14.

10. Ляшенко О.І. Якість освіти як основа функціонування й розвитку сучасних систем освіти// Педагогіка і психологія. – 2005. – №1 (46). – С. 5 – 12.

11. Пометун О.І. Компетентнісний підхід – найважливіший орієнтир розвитку сучасної освіти// Рідна школа. – 2005. – №1, січень. – С. 65 – 69.

12. Равен Дж. Компетентность в современном

обществе: выявление, развитие и реализация. – М.: Когнито-Центр, 2002. – 396 с.

13. Слєпкань З.І. Наукові засади реалізації педагогічного процесу у вищій школі. – К.: Вища школа, 2005. – 239 с.

14. Концепція профільного навчання в старшій школі// Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. – 2003. – №24. – С. 3 – 15.

15. Орлова Н.В. Формування духовних цінностей у дітей і молоді в творчій спадщині О.А. Захаренка: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01/ Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих. – К., 2008. – 210 с.

Продовження статті див. у наступному числі журналу №6 (89) 2012 р.

Стаття надійшла до редакції 29.03.2012

УДК 37.048.4

Микола Піддячий, завідувач лабораторії профільного навчання та профконсультацій Інституту педагогіки НАПН України, доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник, член-кореспондент Міжнародної Слов'янської Академії освіти імені Яна-Амоса Коменського

СОЦІАЛЬНО-ПРОФЕСІЙНА ОРІЄНТАЦІЯ УЧНІВ У РОСІЇ

У статті аналізується російський досвід соціально-професійної орієнтації учнів, теоретичні основи їхньої гармонізації та засади формування особистісної характеристики – “компетентність” у процесі суб’єкт-суб’єктної взаємодії між учасниками навчально-виховного процесу.

Ключові слова: соціально-професійна орієнтація, соціально-економічне середовище, зміст освіти, конкурентоздатність, система, професійне самовизначення, ринок праці, компетентності.

Лит. 10.

Постановка проблеми. Підготовка учнів до професійної діяльності, їхня соціально-професійна адаптація завжди була в полі зору освітньо-наукових інституцій Росії. Соціально-економічна нестабільність, конфронтація, деформації економіки, наявність кризових явищ в духовному житті світового співтовариства є підґрунтям динаміки важковирішуваних молоді ситуативних задач. У підростаючого покоління спостерігається динаміка формування страхів та переживань, зростання агресії, невпевненість в майбутньому, в здобутті професії потрібної суспільству та відсутність продуктивної взаємодії на ринку праці з метою створення суспільного продукту, перерозподіл якого дозволить задовольнити і власні соціально-життєві потреби. Вирішення зазначених проблем дозволить згармонізувати суспільні відносини, соціально-економічне середовище та зменшити рівень соціальної напруги.

Постановка завдання. Суспільство кожної цивілізованої країни світу сьогодні ставить на меті успішне подолання негативних соціально-економічних та культурологічних явищ. Їх позитивне вирішення пов’язане з формуванням високого рівня професійної компетентності, моральної впевненості і стійкості, максимальним використанням здібностей новими поколіннями високодуховних працівників. Оскільки пізнання завжди здійснюється через досвід життєдіяльності [2, 40] є необхідність аналізу процесу створення соціальної ситуації та відповідних умов для формування особистісного досвіду в умовах Росії з метою використання окреслених позитивів для Української моделі соціально-професійної орієнтації учнів.

Виклад основного матеріалу. Регіональне соціально-економічне середовище не обходиться без системного поповнення продуктивними силами. У зв’язку з швидкозмінністю суспільних